

BATY CWMHIR!

Adeiladwyd yr Abaty yn y dyffryn hir ym 1176 gan Cadwallon ap Madoc. Newidiodd ddwylo lawer gwaith, gan fod yn eiddo i Dywysogion Cymru, Barwniaid Marcher Mortimer, Brenhinoedd Lloegr a'r Seneddwyr. Mae'r adfeilion o fewn tir Home Farm.

Roedd yr Abaty yn hynod fawreddog, gydag un o'r corfflu hiraf ym Mhrydain a phileri wedi'u cerfio'n gywrain ar 14 bwa enfawr. Claddwyd teuluoedd Arglwyddi Cymru yn y tir cysegredig gan gynnwys corff Llywelyn ap Gruffydd, Tywysog Cymru olaf Cymru.

Dewisodd y mynachod Sistersaidd a oedd yn byw yn yr Abaty leoliadau tawel i fod yn agosach at Dduw. Roeddent yn gwisgo dillad gwlan gwyn i ddynodi diniweidrwydd, felly fe'u gelwid yn 'fynachod gwyn'. Fe wnaethant dyfu eu bwyd eu hunain a datblygu ffermio defaid a'r fasnach wlan, yn hytrach na chymryd degwm, neu drethi, o'r gymuned leol. Yn ogystal â hyn, fe wnaethant helpu i addysgu meibion rhyddfreinwyr Cymru a chroesawu Abbots a mynachod o Gymru, gan eu gwneud yn weddol boblogaidd yn y gymuned leol.

Ailadeiladu'r Abaty yma

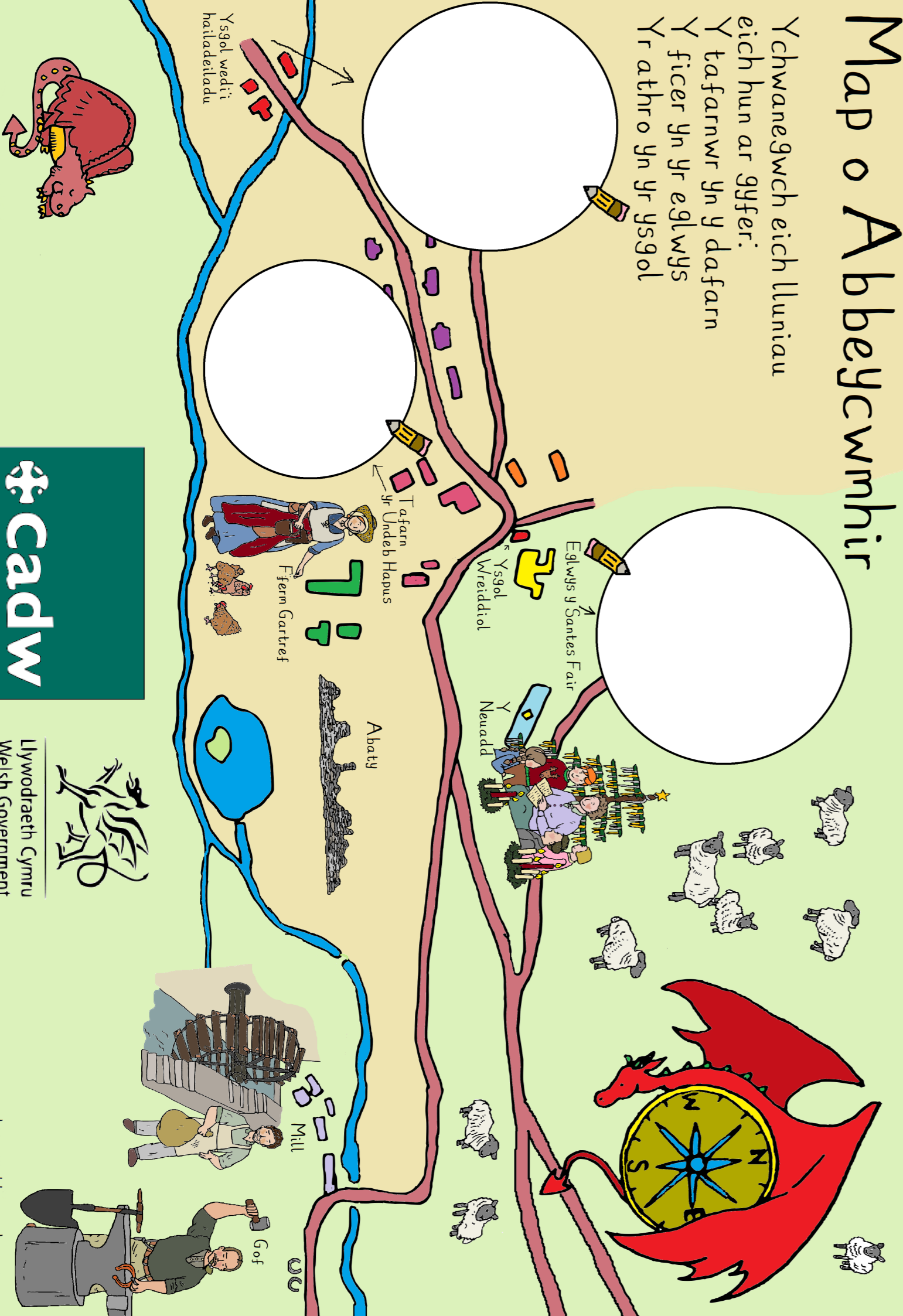

Allwch chi ailadeiladu'r Abaty? Lluniwch sut rydych chi'n meddwl y gallai fod wedi edrych. Ceisiwch gynnwys bwâu, colofnau, ffenestri, to pren, cerfiadau a chloch.

Map o Abbeycwmhir

Ychwanegwch eich lluniau eich hun ar gyfer:
 Y tafarnwr yn y dafarn
 Y ficer yn yr eglwys
 Yr athro yn yr ysgol

Daeth Llywelyn Ap Gruffydd (1223-1282) yn rheolwr ar Gwynedd ar farwolaeth ei ewythr ym 1246. Arweiniodd Llywelyn ei lu oedd ar nifer o ymgyrchoedd i sicrhau ei lywodraeth dros Powys ac erbyn 1258 roedd yn galw ei hun yn Dywysog Cymru. Yn 1263 arweiniodd ei lu oedd i'r Gororau a chafodd ei gydnabod yn Dywysog gan arglwyddi Cymru, Aberhonddu, y Fenni a Morgannwg yr ucheldir.

Roedd hyn i fod yn anterth pŵer Llywelyn oherwydd ym 1276 datganodd Edward I Brenin Lloegr ei fod yn wrthryfelwr a gyda byddin enfawr wedi ei oresgyn a gorfodwyd Llywelyn i ymostwng. Byrhoedlog oedd heddych wrth i'r Cymry dan arweiniad Llywelyn wrthryfela ym 1282 a lladdwyd Llywelyn ar 11eg Rhagfyr 1282 ar ôl Brwydr Cilmeri ger Builth. Credir mai Abaty Cwm Hir yw ei orffwysfan olaf.

Ymladdodd Llywelyn ochr yn ochr â'i ddynion.

Byddai rhai o'r rhyfelwyr wedi cario bwyell brwydr y gellid eu defnyddio nid yn unig i dorri wal darian y gelynion ond hefyd i ladd a cham-drin y gelyn.

Byddai'r rhan fwyaf o'r tariannau wedi'u gwneud o bren gyda bos metel yn y canol y gellid ei ddefnyddio i dorri i mewn i wyneb y gelynion.

Roedd wal y darian yn ei gwneud yn ofynnol i'r rhyfelwyr weithio fel tîm gyda'r tariannau'n amddiffyn tra bod gwaywffyn, cleddyfau, da'grau ac echelau brwydro yn cael eu trywanu a'u torri at y gelyn. Lle dychrynlyd, gwaedlyd i fod a lle roedd angen ffrind dibynadwy wrth eich ochr.

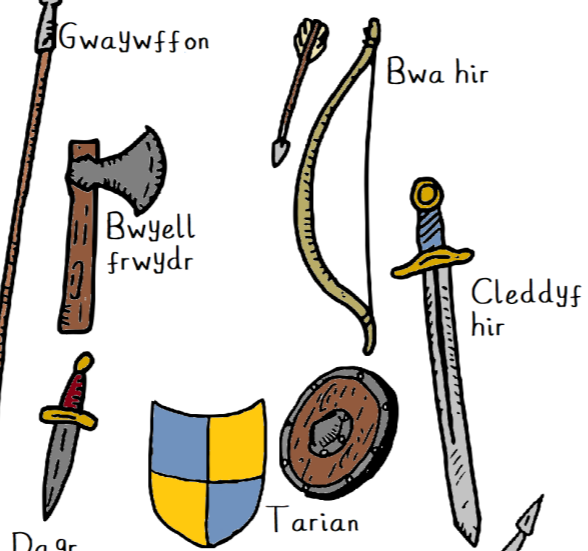
Dyfeisiwyd yr bwa hir gan ryfelwyr o Gymru. Fe'igwnaed o bren ywen sy'n gryf ac yn hyblyg ac a allai danio saeth dros 200m gyda digon o bŵer i dyllu post cadwyn a'r wal darian.

Jenny Grene Illustration

Dychmygwch eich bod yn fynach gyda'r dasg o ysgrifennu cyhoeddiad yn adrodd ar y frwydr a fyddai'n cael ei darllen ym mhob pentref. Ceisiwch grynhofr frwydr mewn neges destun, blogbost, neu hyd yn oed yn null adroddiad pŵl-droed. Pa mor onest fydddech chi?

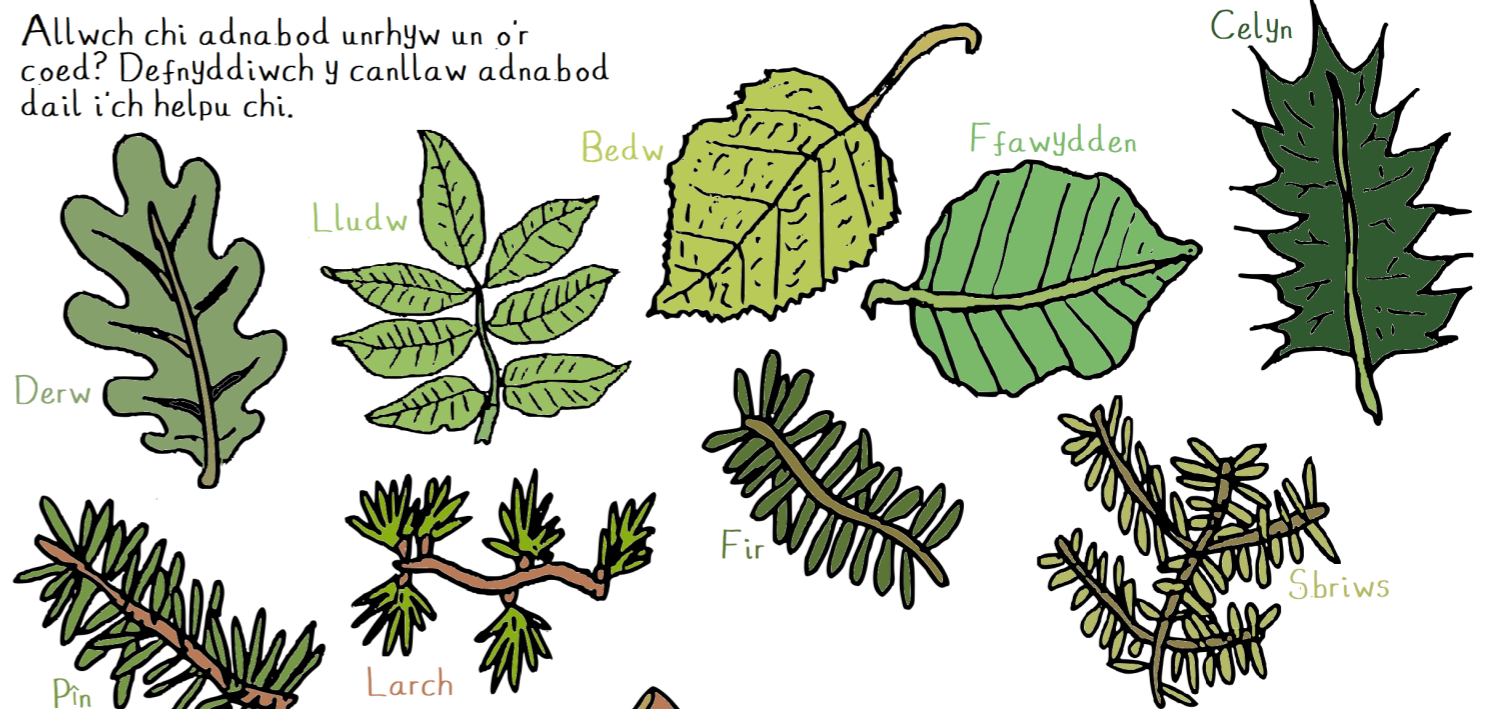
Faint o bob arf allwch chi ddod o hyd iddo yn yr olygfa frwydr isod?

Taith Gerdded y Coetir

Dilynwch Daith Gerdded Sugar Loaf a gweld faint o'r gweithgareddau hyn y gallwch eu cwblhau ar hyd y ffordd.

Allwch chi adnabod unrhyw un o'r coed? Defnyddiwch y canllaw adnabod dail i'ch helpu chi.

Pan gyrhaeddwch y bont edrychwch ar ba ffordd mae'r dŵr yn llifo, yn cael gêm o ffyn pooh, trwy ollwng ffon yn y dŵr ar yr un pryd â rhywun arall a gweld pa un sy'n dod i'r amlwg yr ochr arall yn gyntaf. A allwch chi weithio allan pa mor gyflym mae'r dŵr yn llifo? Pa adeg o'r flwyddyn y gallai lifo gyflymaf a pham? Cofiwch fod yn ofalus iawn bob amser wrth chwarae ger dŵr!

A allwch chi ddod o hyd i dystiolaeth o unrhyw adar neu anifeiliaid sy'n byw yma? Chwiliwch am wla'n, ffwr neu blu. Gwrandewch am unrhyw synau y gallen nhw eu gwneud. Defnyddiwch y canllaw ôl troed i helpu i nodi olion traed.

Faint o gaeau allwch chi eu gweld o'r bont? Ar gyfer beth maen nhw'n cael eu defnyddio?

Beth allwch chi ei weld?

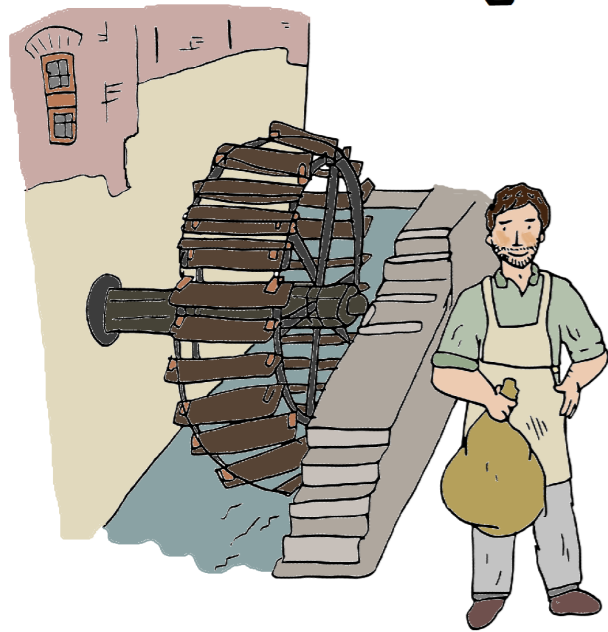
Ble mae'r haul? Bydd yn symud ar draws yr awyr trwy'r dydd, gan godi yn y Dwyrain a machlud yn y Gorllewin. Allwch chi ddefnyddio'r haul i amcangyfrif pa ffordd rydych chi'n wynebu? Nawr defnyddiwch gwmpawd (neu gyfeiriwch eich map) i weld a oeddech chi'n iawn. Cymerwch ofal wrth edrych ar yr haul.

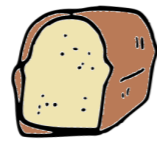
Jenny Grene Illustration

<https://abbeycwmhir.org>

Bywyd Pentref

Roedd gan fynachod Abaty Cwmhir ddwy felin leol. Roedd angen iddynt falu digon o rawn yn flawd i wneud bara i hyd at drigain o fynachod, yn ogystal â darparu bwyd anifeiliaid. Roedd melinau canoloesol yn rhan hanfodol o'r gymuned gan fod pawb angen blawd. Felly roedd gan berchenog y felin (nid y melinydd fel arfer) grŷn dipyn o bŵer.

Rhowch gynnig ar rysâit syml gwraig y Ffermwr i wneud caws bwthyn, ffordd boblogaidd o ddefnyddio gormod o laeth.

Arllwyswch 2 litr o laeth cyflawn (nid UHT) i mewn i badell a'i gynhesu'n araf, gan ei droi'n rheolaidd, nes ei fod yn gwynes 35-50°C.

Tynnwch o'r gwres a'i arllwys 100ml o finegr gwyn neu sudd lemwn, ei droi, ei orchuddio a'i adael am 30 munud.

Llwywch y solidau o'r badell i mewn i colander wedi'i leinio â thywel te a'i adael i ddraenio.

Casglwch y pennau at ei gilydd i mewn i bêl a rhedeg o dan ddŵr oer yn gwasgu wrth i chi fynd, nes ei bod hi'n oer.

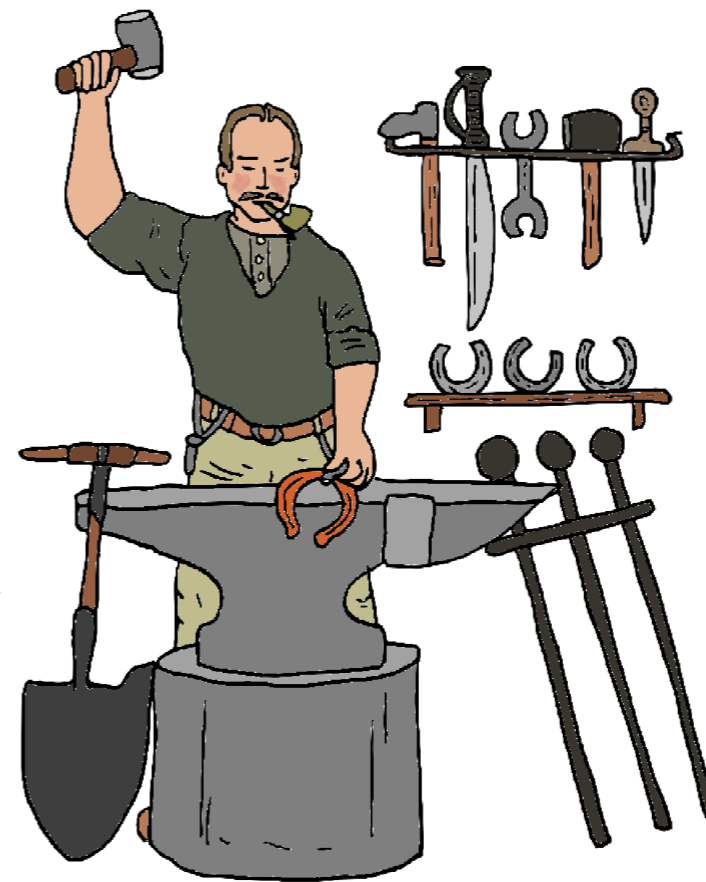
Tip i mewn i bowlen, torri i fyny gyda fforc ac ychwanegu halen a pherlysiau wedi'u torri i flas.

Gallwch chi ddefnyddio'r maidd hylif dros ben mewn stoc - mae'n llawn protein!

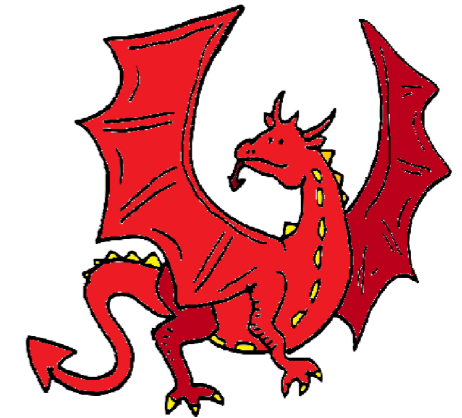

Bywyd Pentref

Faint o wahanol eitemau allwch chi eu gweld y mae'r gof wedi'u gwneud yn ei efail?

Pa bethau ydyn ni'n dal i'w defnyddio heddiw?

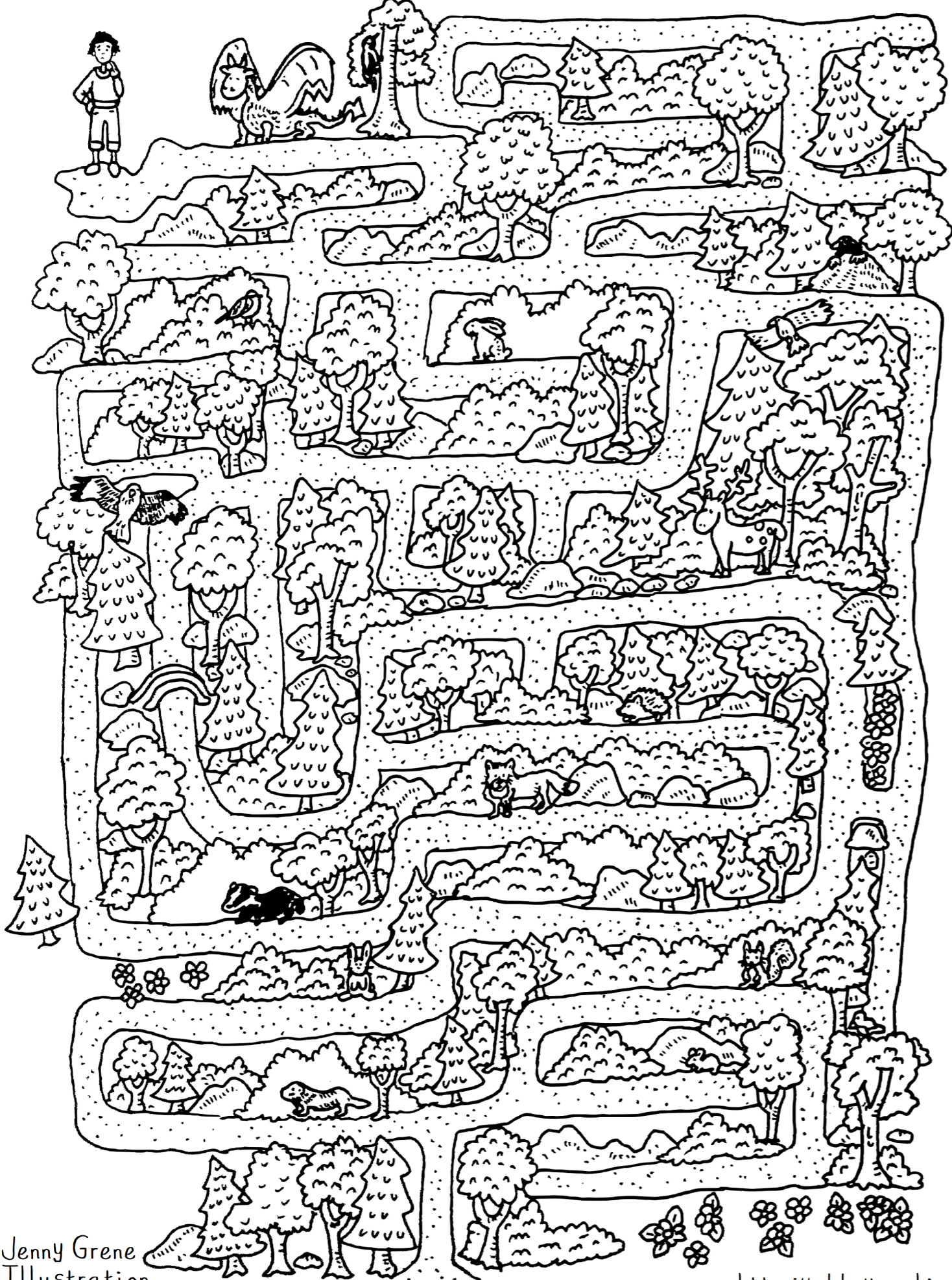
Roedd teulu Philips yn berchen ar The Hall rhwng 1837-1959 ac roeddent yn rhan bwysig o fywyd yn y pentref. Dechreuon nhw ysgol ac adeiladu dau ysgoldy, rhoi tir ar gyfer capel yn Cefn Pawl ac ailadeiladu Eglwys y Santes Fair, fe wnaethant adeiladu Neuadd Gymunedol yn ogystal a g ehangu'r Neuadd ei hun.

Bob Nadolig cynhaliodd Ysgol yr Abaty Gyngerdd Nadolig, lle byddai'r Cynol a Mrs Philips yn cynnal te parti ac yn rhoi anrheg fach i bob plentyn cyn y cyngerdd. Cododd y cyngerdd arian ar gyfer taith Haf i'r traeth y flwyddyn ganlynol.

Byddai'r plant yn canu, yn adrodd barddoniaeth neu'n perfformio brasluniau. Dychmygwch eich bod chi'n mynychu'r cyngerdd. Dysgu neu ysgrifennu cerdd i'w hadrodd o flaen y 'Philips'.

Allwch chi helpu Morgan i ddod o hyd i'r ffordd trwy'r coed yn ddiogel?
 Pa adar ac anifeiliaid allwch chi eu gweld ar hyd y ffordd?
 Pan fyddwch chi wedi cyrraedd y coed, gallwch chi liwio yn y llun.

Jenny Grene
 Illustration

<https://abbeycwmhir.or.g>

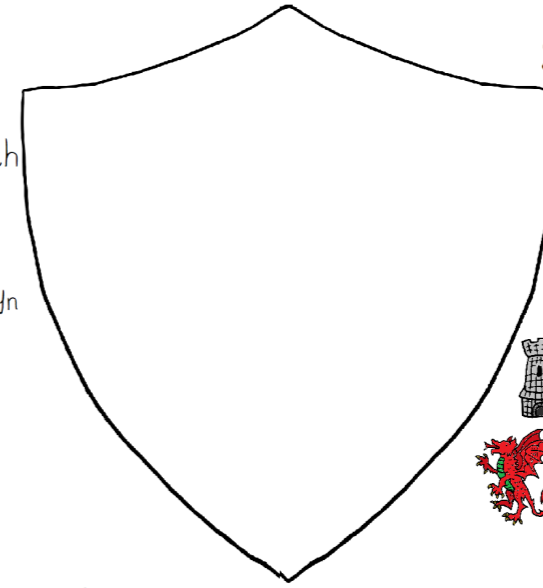
Byddai gan ryfelwyr a theluoedd pwysig eu harfbais eu hunain. Yn wreiddiol, y pwrpas oedd cael eich cydnabod ar faes y gad ac felly bod yn weladwy i'ch milwyr eich hun a dychryn eich gelyn. Dros y blynyddoedd daeth y symbolau ar y fflagiau a'r tariannau bron fel cod i ddangos eich pŵer, eich cyfoeth a'ch diddordebau.

Dyma rai enghreifftiau o arfbais fodern:
 Y symbolau ar gyfer y Tai yn Harry Potter, bathodynau tîm pêl-droed a breichiau Dinas neu Dref.

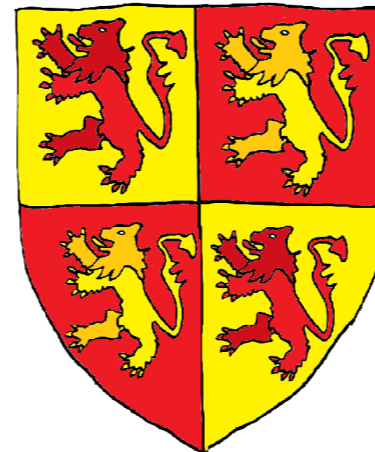
Dyluniwch eich arfbais eich hun. Gallai fod yn addas i chi neu'ch teulu yn uni9. Gallai gynnwys symbolau i ddangos eich diddordebau neu'ch sgiliau. Ydych chi'n arlunydd, pêl-droediwr, gymnastwr, darlennydd neu goygydd gwych?

Wrth ddylunio'ch arfbais eich hun, meddyliwch am:
 Anifeiliaid sy'n dweud rhywbeth andanoch chi neu sydd a chymeriadau tebyg i chi.
 Eich hoff bethau
 Pethau rydych chi'n eu gwneud yn dda neu'n eu mwynhau
 Lliwiau sy'n golygu rhywbeth i chi.

Symbolau mewn Herodraeth

- Ax
 gwasanaeth a dyletswydd filwrol
- Gwenyn
 diwydiant, gweithgar
- Castell/ Portcullis
 man diogelwch
- Ddraig / Unicorn
 dewrder
- Llew
 cryfder

Arfau Llywelyn ap Gruffydd.

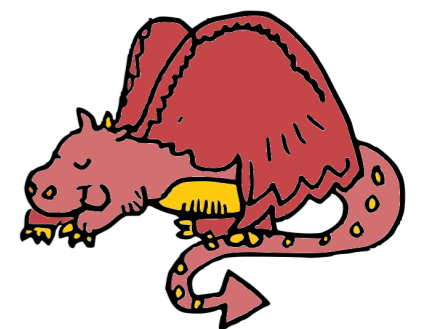
Beth mae'r lliwiau a'r lliniau ar ei freichiau yn ei symboleiddio?

Lliwiau a ddefnyddir yn yr Herodraethi:

- Coch** = cryfder milwrol.
- Glas** = teyrngarwch a gwirionedd.
- Gwyrdd** = gobait, llawenydd hefyd ffyddlondeb mewn cariad.
- Porffor** = breindal a chyfiawnder.
- Aur** = uchelgais
- Arian** = heddwch
- Du** = cysondeb neu alar

Jenny Grene Illustration

<https://abbeycwmhir.or.g>